

норм усного і писемного мовлення, дається аналіз змін, що відбуваються в “Українському правописі”, регулярно слухають у 16 % сімей, принагідно – 55 %, не цікавляться таким радіоматеріалом – 29 %.

Причини недостатньої мовленнєвої вправності батьки бачать: 1) у небажанні приділяти увагу культурі власного мовлення (44,5 % опитаних); 2) плутанні нормативних рис українського і російського мовлення (41,5 %); 3) впливі діалектного оточення (32 %); 4) засиллі просторічними словами (10,8 %). Серед інших причин названо: “недостатній рівень загальної культури людей”, “відсутність необхідної літератури”, “недосконалість законодавства про мову”, “байдужість органів влади до проблеми впровадження української мови в усі сфери життя”.

Таким чином, питання культури мовлення учнів необхідно розв’язувати в комплексі з проблемою стану мовленнєвого середовища. Цей процес активізується, якщо в країні зростає престиж мовленнєвої культури, коли батьки відчують потребу в удосконаленні власного мовлення і зможуть довести дітям життєву необхідність грамотного спілкування, коли матимемо чітку законодавчу базу розвитку державної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови// Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-33.
2. Культура української мови: Довідник/ С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін./ За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.

Стефанія Панцьо

ХАРАКТЕРИСТИКА ІМЕННИКА м.ТЕРНОПОЛЯ

(новонароджені у 2000 р.)

Власні імена людей належать до одного з найдавніших пластів лексики. Відомо, що ім’я людини в усі періоди історії людства було першим засобом розрізнення особи, засобом її ідентифікації у громаді.

Звичайно, у виборі імен для новонароджених суспільство керується певними нормами, родинними традиціями, милозвучністю імені, модою чи впливом часу. Все частіше батьки вибірають імена, надаючи вагомому значенню тому, як саме звучатиме ім’я серед інших імен у родині, під яким іменем житиме вона між людьми все своє життя. Цей довічний супутник людини, як зауважує проф. П. Чучка, мусить бути милозвучним і промовистим словом, яке ще й покликане виконати роль позитивної характеристики індивіда [5, 97].

Проблема іменування новонароджених у плані розширення набору імен, повернення до життя вилучених давніх слов’янських імен все частіше порушується в працях українських ономастів, зокрема у статтях П. Чучки, І. Фаріон та ін. Професор П. Чучка робить екскурс в історію формування і становлення іменника українців, дає визначення поняття “українське ім’я”, наголошує на потребі створення нового словника імен, на необхідності толерантного відновлення “найкращої частини наших рідних імен”, які були витіснені з ужитку [5, 103].

Набір імен розкриває українську ментальність в іменотворчості. Предметом наукового зацікавлення для нас є іменник м. Тернополя зареєстрованих дітей у

2000 р. Розгляд набору імен з урахуванням статистичних даних має на меті не лише констатувати почерпнуті з реєстрації новонароджених у Тернополі факти, а й привернути увагу до функціонування прекрасних, занедбаних, забутих імен із прозорою семантикою.

У життя і побут українців, як й інших слов'ян, давно увійшли церковно-християнські імена, так звані імена календарні. Чужомовні лексеми, які є тепер іменами, містять доіменну семантику у мовах грецькій, арамейській, давньоєврейській та латинській, котра здебільшого не відома батькам. Лише мізерну кількість сучасного іменника становлять імена слов'янські, які мають зрозумілу семантику. Їх у словнику „Власні імена людей”, на жаль, зовсім мало. Ще менше їх функціонує в ім'ятворенні. У вказаному словнику-довіднику подано 40 чоловічих автохтонно слов'янських імен. У цей словник внесено здебільшого складні давні слов'янські імена і запропоновано їх милозвучні варіанти, які забезпечують „легкість” у вимові. Пор. деякі варіанти імен – *Богуслав, Богусь; Вірослав – Вірко, Вірчик, Вірусь; Всеволод – Всеволодко, Всеволодик, Сева; Любомисл – Любко, Любчик, Любцо; Яромир – Ярко, Ярчик, Ярусь* та ін. Серед слов'янських імен з'явилося просте *Зорян*, утворене від іменника *зоря* [1, 60]. Проте у словнику до багатьох композитних чоловічих імен не подаються варіанти або пропонується один варіант, як-от: *Гостомисл, Добромисл, Остромир; Будимир – Мирко, Людомир – Мирко*. Власне, це й насторожує користувача.

Для аналізу ми взяли імена новонароджених дітей у 2000 р. За цей час у м. Тернополі зареєстровано 2935 новонароджених, з них – 1605 хлопчиків і 1330 дівчаток. Для найменування хлопців було використано 78 імен, а для найменування дівчат – 86. Це небагато, навіть мало у зіставленні із поданою кількістю (2500 імен) у словнику. Серед чоловічих та жіночих імен превалюють церковно-християнські імена. Давніх слов'янських імен усього 21. Слов'янські імена охоплюють незначну кількість новонароджених. Так, з-поміж чоловічих імен зафіксовано 15 слов'янських із певною кількістю носіїв: *Богдан* (34), *Богодар* (1), *Борислав* (1), *Владислав* (59), *Володимир* (73), *Всеволод* (1), *В'ячеслав* (2), *Ждан* (1), *Любомир* (3), *Мирослав* (4), *Олег* (51), *Ростислав* (23), *Святослав* (7), *Станіслав* (13), *Ярослав* (23). Більшість їх пов'язана з частиною – *слав*. Отже, із пропорованих словником 40 слов'янських імен у найменування тернопільців 2000 р. народження використано порівняно мало.

Як зазначають дослідники слов'янської ономастики, інші слов'янські регіони, зокрема Польща, Чехія, Хорватія, Словенія зуміли дотепер зберегти близько сотні язичницьких імен слов'янського походження для офіційного іменування громадян [5, 101]. Це складні слов'янські імена з другими компонентами – *слав* чи – *мир*, – *мил*. Пор., наприклад, імена *Будимир, Богумил, Велимир, Доброслав, Драгомил, Милослав, Маломир, Радомир, Радислав* та багато ін.

Науковці стверджують, що велика частина давніх слов'янських імен об'єктивно констатувала те, що батьки справді бачили у своїй дитині [4, 20].

Це насамперед зовнішні ознаки (*Величко, Краско, Лобан, Рудик, Руско*) та внутрішні якості (*Добрило, Живко, Мудрик, Радик*), бажаність, небажаність, очікуваність новонародженого для батьків (*Благодар, Богдан, Ждан*). Зауважимо, що імена на зразок *Богухвал, Гостирад, Дзвенислав, Доброслав, Ждимир, Мстислав, Радомисл, Станіслав, Яромир* та ін. містять позитивну семантику, вказуючи на мужність, спритність, розум, вроду носіїв. Відомо, що більшість таких імен побутувала серед елітарної частини тогочасного суспільства. Із 150 іменних і дієслівних коренів слов'яни створили сотні імен, які реально виступали у ролі

офіційних. Приваблює їх семантика, близька українцям структура (варіанти імен із суфіксами *-ик*, *-к(о)*, *-ил(о)*, *-ин(а)* *-ин(я)* та ін). Так, наприклад, композитне ім'я *Володар* – це самобутнє, давньоруське княже ім'я XI та подальших століть. Воно утворене від дієслова володіти з додаванням суфікса *-ар*, (буквально “володар краю”). З-поміж відомих осіб XI-XIII ст. першими носіями цього імені були князь перемишльський і тмутараканський Володар Ростиславич та князь городецький і полоцький Володарь Глібовичь [4, 21]. Сотні генетично милозвучних слов'янських імен різної структури засвідчують пам'ятки писемності, прізвища (пор. *Сулима Сулимир*, *Радьо*, *Радомир* та ін.), топоніми. Їх фіксують російські, польські, болгарські ономастичні словники.

На жаль, в іменник м. Тернополя 2000 р. вони не потрапили. Які ж імена найчастотніші? У першу десятку імен хлопчиків, народжених у 2000 р. в Тернополі, 1-е місце займає ім'я *Олександр* (130 носіїв), 2-е посідає ім'я *Андрій* (109 носіїв), 3-є – *Віталій* (98), 4-є – *Назар* (85), 5-є – *Максим* (78), 6-є – *Володимир* (73), 7-є – *Роман* (71), 8-є – *Юрій* (63), 9-є – *Владислав* (59 носіїв), 10-є – *Дмитро* (53). Вісім з них церковно-християнські імена. Важко сказати, які були чинники у виборі цих імен: родинна традиція, милозвучність, вшанування видатних осіб, мода. Хоча, зауважимо, що ім'я *Андрій* тривалий час посідало перше місце за частотою реєстрацій. Воно було „модним”.

Важливим чинником у виборі імен є вплив часу, тобто іменування дитини на честь відомих людей політичних діячів, діячів культури і мистецтва. Наприклад, ім'я *Назар* (*Назарій*) посіло 4-е місце за частотою реєстрацій. Його активність пов'язана з іменем відомого українського співака Назарія Яремчука. Звичайно, активним в м. Тернополі залишилося ім'я *Володимир*, яке було канонізоване церквою внаслідок проголошеного святим князя Володимира Святославича (подібно ім'я *Ярослав* від князя *Ярослава Мудрого*, ім'я *Ольга* – від княгині *Ольги*).

Перелік фіксацій показує, що серед автохтонно слов'янських імен найбільше використовується *Володимир* (73). Це ім'я полюбилося українцям своєю семантикою – „володар світу”. Словник-довідник пропонує понад 20 варіантів імені Володимир.

Найменшу кількість серед зареєстрованих слов'янських імен становлять: *Богодар* (1), *Всеволод* (1), *Ждан* (1). Імена *Богодар*, *Ждан* – якраз ті імена, котрі щойно входять у вжиток.

Нами досліджено, що досить частотними є такі слов'янські імена: *Владислав* (59), *Богдан* (34), *Ростислав* (23). Перше місце обіймає церковно-християнське ім'я *Олександр* (130 зареєстрованих), а слов'янські імена *Володимир* (73 носії) та *Владислав* (59 носіїв) знаходяться на шостому і дев'ятому місцях (з погляду частотності і популярності).

Жіночий іменник дещо багатший, ніж чоловічий, однак теж обмежений. Серед слов'янських жіночих імен маловживаними є *Богдана* (4 носії), *Богуслава* (1), *Божена* (1), *Віра* (5), *Владислава* (3), *Володимира* (1), *Зоряна/Зореслава* (11), *Любов* (1), *Людмила* (14), *Мирослава* (2), *Надія* (13), *Світлана* (11), *Сніжана* (3). Усього 13 імен. Жодне з цих імен не потрапило у десятку найчастотніших. Домінують такі імена: *Анастасія* (122), *Юлія* (90), *Вікторія* (81), *Христина* (78), *Тетяна* (72), *Ірина* (61), *Наталія* (53), *Катерина* (52), *Діана* (51), *Аліна* (50). У жіночому іменнику у виборі імен переважало два чинники – мода та вплив суспільно-політичних подій. «Модними» сьогодні виявилися імена *Анастасія* з його скороченим варіантом *Настя* та ім'я *Юлія*. Саме вони посідають два перші місця за популярністю у Тернополі серед зареєстрованих дівчат в 2000 р. і вже кілька років тримають лідерство.

Колись популярні в Тернополі, а також в усій Україні імена *Тетяна, Ірина, Наталія* дещо відсунуті далі, проте все ж таки Залишаються у десятці найчастотніших. Досить поширеним сьогодні стало чужомовне (німецьке) ім'я *Аліна*. Воно вперто торує собі шлях до імен-лідерів. До речі, це ім'я часто вживається й у селах Тернопільщини. Водночас повертаються до життя (це теж стало модою) старі, призабуті жіночі імена *Катерина* та *Христина*.

Зауважимо, що в жіночому іменнику уродженок 2000 р. в м. Тернополі мають місце чужомовні (інтернаціональні) слова. Пор.: *Анжеліка* (2 носії), *Ванесса* (1), *Віола* (1), *Діана* (51), *Евеліна* (2), *Карина* (12) та ін. Значна кількість реєстрацій новонароджених іменем *Діана* є цілком зрозумілою – вплив суспільно-політичних подій (відома принцеса Англії *Діана*). Популярність цього імені зросла порівняно з 1999 р. (ним названо 28 дівчаток). Прикро, що у жіночому іменнику м. Тернополя представлено дуже мало слов'янських імен. Хоч приємно те, що з'явилися милозвучні імена *Богуслава, Зореслава*. Словник-довідник подає 40 жіночих слов'янських імен (давньоруських). Це здебільшого імена, які утворені від чоловічих. Але є і лише жіночі імена: *Дзвенимира, Дзвенислава, Златослава, Зореслава, Лада, Милана, Млада, Ружена, Сніжана*. Словник пропонує милозвучні варіанти імені *Ростислава: Рося, Росенька*. Імена зареєстрованих у 2000 році дівчаток – це здебільшого запозичення. Це той пласт календарних імен, які, як зазначає мовознавець О. Суперанська, “чужий у своїй основі іменам давньоруським” [2, 117].

Дослідники сучасної антропонімії зауважують, що нам потрібне відновлення найкращої частини імен староукраїнського, давньоруського чи праслов'янського походження, щоб у такий спосіб повернути українському іменникові українське національне обличчя [5, 103].

На жаль, наявні українські словники імен не дають визначення поняття “українське ім'я”. Спроба його дефінувати належить ономасту П. Чучці. На його думку, українське ім'я – це „...створене слов'янськими або їх давньоруськими предками власне особове іменування, яке матеріальною формою, тобто звучанням, та первісним або вторинним змістом відповідає духові української мови” [5, 103]. Це імена слов'янської етимології, значення яких цілком ясне, а його фонетика і граматики не позбавлені милозвучності (пор. *Всеволод, Людмила, Мирослав*), це імена іншомовного походження, значення яких здебільшого неясне, але вони адаптувалися рідною мовою (*Микола, Олена, Олеся, Наталка*).

У час становлення незалежної української держави у багатьох людей формується прагнення повернутися до джерел, витоків рідної мови, історії, до моральних основ, до коренів свого родоводу. Тому важливо й у виборі імен для новонароджених звертатися до змістовних і милозвучних давніх слов'янських імен. Віриться, що у майбутньому підставами вибору дитині імені служитимуть, як і в давні часи, різноманітні лінгвальні фактори (легкість у вимові, милозвучність) та позамовні, зокрема – батьківські побажання новонародженій дитині певних позитивних духовних і фізичних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К.: Наук. думка, 1966. – 335 с.
2. Суперанська А.В. Из истории русских календарных имен// Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. – К., 1988.-С. 117-125.

3. Фаріон І.Д. До джерел імен українців// Українська пропріальна лексика – К., 2000. – С. 163-169.
4. Чучка П. Власне українські особові імена// Дивослово. – 2004. – №4. – С. 19-23.
5. Чучка П. Слов'янські автохтонні імена, гідні реабілітації// Українська мова. – № 4. – 2002. – С. 97-106.
6. Щелкин Г.В. Теория имени отца Павла //Как читать людей по их внешнему облику. – К.: Україна, 1993. – С. 148-158.

Інна Завальнюк

НЕПРЯМІ НОМІНАЦІЇ В СТЕРЕОТИПНІЙ СИТУАЦІЇ “У МІСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ”

В умовах гуманізації мовознавства, коли на зміну системно-структурному погляду на мову прийшла когнітивна лінгвістика – мовознавчий напрям, у якому функціонування мови розглядається як різновид пізнавальної діяльності, а когнітивні процеси у свідомості людини досліджуються через мовні явища [3, 24], нової оцінки, аналізу потребує мовне спілкування. Сьогодні докорінно руйнуються старі і формуються нові стереотипи поведінки, змінюється характер і структура міського спілкування, що виявляється передусім у розширенні сфери контактів між незнайомими людьми, посиленні діалогізації усного мовлення, уживанні специфічних засобів номінації.

Процес появи і механізм утворення назв будь-яких об'єктів дійсності тісно пов'язаний із проблемою комунікації, оскільки в процесі спілкування носії мови членують навколишню дійсність за допомогою мовних одиниць на окремі елементи, а самі номінативні одиниці створюються у процесі пізнання і слугують обов'язковою умовою спілкування людей [2, 68].

Явища номінації реалій здавна привертали і продовжують привертати увагу мовознавців. Про це свідчать численні наукові праці, зокрема: О. Земської, Г. Колшанського, О. Кубрякової, М. Рут [1, 2, 4, 6] та ін., у яких досліджено природу називання та мотивованість мовних знаків, лінгвістичну сутність та аспекти номінації, типологію лінгвістичних найменувань тощо.

У сучасній лінгвістичній літературі вживається чимало термінів на позначення видів номінації: пряма, первинна, вторинна, непряма та ін. Вторинну номінацію визначають здебільшого як називання новим іменем уже названого предмета або будь-яку наступну після первинної, яка уже реалізувала утворення нового слова. Непряму номінацію трактують як таку, що завжди мотивовано-опосередкована попереднім значенням слова, ті чи інші ознаки якого відіграють роль внутрішньої форми, набуваючи нового семантичного змісту. Причому непряму номінацію розглядають переважно як різновид вторинної. У пропонованій статті на позначення цих двох понять уживатиметься термін “непряма номінація (назва, найменування)”, оскільки за об'єкт дослідження правлять назви, які є вторинними щодо прямих (первинних) і непрямыми, тобто мотивованими значеннями прямих назв.

Сферою функціонування явищ непрямої номінації є розмовне мовлення – малодосліджена галузь мовознавства. У русистиці виконано лише декілька